
Katarina Kostić

Šta nas odvaja od drugih: Definisanje etničkog identiteta i etničke distance na primeru Slovaka iz Stare Pazove

---

U radu se problematizuje shvatanje etniciteta kao jasno definisane kategorije, oslanjajući se na Eriksenov koncept etniciteta i Bartov koncept etničkih granica, kao i sociolinvističke pristupe autora koji su se bavili višejezičnošću i etnicitetom. Kako bi se ukazalo na fluidnu prirodu etniciteta, u radu je opisan način na koji staropazovački Slovaci percipiraju svoj etnički identitet u kontaktu sa drugim etnicitetom – Srbima, zatim u odnosu na Slovake iz svoje matične zemlje, a potom i kako se razlikuju unutar same manjinske zajednice u Staroj Pazovi. Građa za analizu je prikupljena putem polustrukturiranih intervjua sprovedenih sa osam ispitanika i ispitanica u periodu mart–jun 2017. godine u Staroj Pazovi.

Uvod

Etnicitet, koji se često razume kao određujući aspekt identiteta, nije lako definisati, niti odrediti na koji način se formira. Može se reći da je u slučaju trajnih kontakata dveju etničkih grupa, a posebno njihovim mešanjem, problem utoliko složeniji. Tako je i sa kontaktom slovačke nacionalne manjine i većinskog srpskog stanovništva u Staroj Pazovi, gde Slovaci čine više od 30 procenata ukupnog broja stanovnika. Od naseljavanja Slovaka do danas prošlo je više od dva i po veka, i od tada razvijaju odnose sa ostatkom stanovništva. Iz intenzivnog kontakta ovih dveju grupa proističe nemogućnost jasnog definisanja etniciteta. U svom radu ću nastojati da opišem na koji način u multikulturalnoj sredini, pojedinac iz manjinske grupe usvaja i gradi etnički identitet zavisno od etničke (ili unutaretničke) grupe u odnosu na koju percipira svoju. Postavlja se i pitanje šta je to što razdvaja, a šta spaja dve etničke grupe, kao i kakvu ulogu u građenju etničkog identiteta imaju pojave kao što su višejezičnost i dvojni identitet, ali i pojedinačne kulturne karakteristike za koje moji ispitanici i ispitanice smatraju da su Slovaci usvojili od srpskog, većinskog stanovništva u Staroj Pazovi.

Katarina Kostić (1998), Pećinci, Posavskog odreda 28, učenica 4. razreda gimnazije „Branko Radičević” u Staroj Pazovi

MENTORI:

Dejana Kostić, MA etnološkinja i antropološkinja

Marina Sakač, studentkinja etnologije i antropologije, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Teorijsko-metodološki okvir

Kako bismo razumeli vezu između višejezičnosti i etniciteta, kao i pojavu dvojnog identiteta u multikulturalnoj sredini, prvo treba definisati same pojmove identiteta i etniciteta. Identitet možemo definisati kao akterov doživljaj neke kategorije/uloge/veze, udvojen s javnom predstavom tog doživljaja (Tili, prema Brubejker i Kuper 2003: 423). Kako navode Brubejker i Kuper, autori teksta „S onu stranu identiteta” (Brubejker i Kuper 2003), pojam identiteta često ima reifikujuću konotaciju, što znači da način na koji se koristi podrazumeva da nacije, rase i etniciteti postoje i posmatraju se kao nešto što pojedinci „imaju” i što je oduvek „tu”. Pored reifikacije, ono što Brubejker i Kuper (Brubejker i Kuper 2003: 441) problematizuju u vezi sa shvatanjem identiteta, jeste isključivost onoga što ovi autori nazivaju kategorijskim kodom. To znači da se jezikom politike, kojim se pojedinci svrstavaju u jedan jasno određen etnonacionalni okvir, prikriva moguća dvosmislenost nastala mešanjem dvaju grupa – jer se one predstavljaju kao međusobno isključive kategorije, što samo dalje prikriva dvosmislenost prirode samog etniciteta. Ta objektivizacija primetna je u svakodnevnom govoru kada se bez dodatnih objašnjenja izgovaraju imena neke etničke grupe (npr. Srbi i Albanci), što može navesti na pogrešan zaključak – da je reč o jasno diferenciranim, oštro ograničenim grupama (Brubejker i Kuper 2003: 441). Ovakvim svrstavanjem ljudi u kategorije od strane države pojedinac je primoran da „uzme” etnički identitet i da se identifikuje kao pripadnik isključivo jedne etničke zajednice (Eriksen 2010: 76-78). U slučaju multikulturalnih (i istovremeno multijezičnih) sredina, postavlja se pitanje na koji način pojedinac iz manjinske etničke grupe usvaja i gradi svoj etnički identitet.

Da bismo to razumeli, potrebno je prvo pojasniti pojam etničkog identiteta. Tomas Eriksen (Eriksen 2010), u knjizi „Ethnicity and Nationalism”, govori o etnicitetu kao o aspektu društvene veze između ljudi koji sebe smatraju suštinski različitim u odnosu na članove drugih, ekvivalentnih grupa, kojih su svesni i sa kojima se povezuju. Iz toga proističe da je osnova razumevanja etniciteta u razlici između „nas” i „njih” – između kategorija čiji članovi se međusobno smatraju kulturološki različitim (Eriksen 2010: 33-34). Odatle zaključujemo da etnicitet može da postoji jedino preko društvenog kontakta, te se etničke grupe ne mogu definisati kao izolovane grupe čije se kulture razvijaju i funkcionišu nezavisno jedna od druge, kako se smatralo ranije. Kao posledica tog načina prikazivanja etničkih grupa, sada se stvara privid sveta jasno kategorizovanih naroda, od kojih se svaki može proučavati nezavisno od ostalih.

Pored toga, problematično je što se pojam „etničke grupe” izjednačavao s pojmom „kulturne grupe” (eng. cultural group). Odnosno, svaka grupa ljudi koji imaju „zajedničku kulturu”, smatrana je etničkom grupom (pojam zajedničke kulture odnosi se na to da svi članovi grupe imaju zajedničke kulturne karakteristike – poput jezika i religije). Kako bi to opovrgnuo, Eriksen se poziva na Majkla Moermana (Moerman, prema Eriksen 2010: 41), koji je na terenu na Tajlandu primetio da deljenje

kulturnih osobina prevazilazi granice određene grupe, što znači da ne dele ljudi sve relevantne kulturne osobine sa članovima sopstvene grupe – kulturne granice nisu jasno određene, niti se poklapaju uvek sa etničkim granicama. Kako bi objasnio tu neodređenost etničkih granica, Fredrik Bart u svom eseju „Ethnic Groups and Boundaries”, ističe da će se karakteristike jedne iste etničke grupe razlikovati u zavisnosti od geografskog položaja, jer će u različitim sredinama živeti po drugačijim obrascima ponašanja, koji nastaju interakcijom sa lokalnom kulturom (Barth 1969: 11).

Kada smo pojasnili pojmove etniciteta i etničke grupe, potrebno je ustanoviti postoje li univerzalni kriterijumi za utvrđivanje (ne)postojanja etniciteta. Etničke grupe moraju biti opisane i definisane iznutra, iz perspektive njenih članova, a ne opisujući i definišući ih preko nekih unapred određenih, „objektivnih” kriterijuma (Leach, prema Barth 1969: 27). Bart govori da je za etničku grupu najvažnije da njeni članovi imaju svest o pripadnosti toj grupi, i to smatra jedinim odgovarajućim kriterijumom. Napominje da nije važno koliko se ti članovi međusobno razlikuju, po kojim god karakteristikama, sve dok se neko izjašnjava kao pripadnik kategorije A, a nasuprot kategoriji B, što se može povezati sa Eriksenovim tumačenjem da osnov razumevanja etniciteta nije samo svest pripadnika etničke grupe o zajedničkim kulturnim karakteristikama, već i o granicama sa drugim etničkim grupama (Barth 1969: 15; Eriksen 2010: 41-44).

Kada je reč o kulturnim karakteristikama koje pripadnici etničke grupe mogu smatrati značajnim za izgradnju etničkog identiteta i uspostavljanje etničkih granica, mora se govoriti i o religiji. Ako su religijska verovanja dvaju etničkih grupa koje su u kontaktu relativno bliska, onda će se druge karakteristike istaći kao važnije pri uspostavljanju i održanju etničkih granica (Enloe 1996: 197-202). Religijske podele nisu retka pojava ni u okviru iste etničke grupe (npr. u Indiji). Međutim, ta verska raznolikost, ne znači slabljenje osećaja za etnički identitet članova grupe, niti je zbog toga njihov etnički identitet manje „stvaran” od etničkog identiteta verski homogenih etničkih grupa. Autorka Sintija Enlo, u tekstu „Religion and Ethnicity”, kao primer navodi društvo u Češkoj, koje je većinom podeljeno na katolike i protestante, ali koje je zadržalo osećaj etničkog jedinstva (Enloe 1996: 200-2). Međutim, iako religijska homogenost nije presudna za uspostavljanje etničkih granica, religijski pluralizam se ne sme zanemariti kada je reč o njegovom uticaju na funkcionisanje nekog društva, odnosno na uspostavljanje odnosa unutar etničke grupe (Enloe 1996: 202).

Pored religije, jezik je značajan faktor izgradnje etničkog identiteta, te ću u ovom delu detaljnije objasniti njegovu važnost. Prožimanje kultura je važan aspekt razumevanja etniciteta manjinske zajednice jer njeni pripadnici vremenom mogu steći osećaj pripadnosti obema zajednicama (Pavlović 2003: 344-347). Kao važna odlika tog dvojnog identiteta zastupljena je višejezičnost, pri kojoj maternji jezik služi očuvanju etničkog identiteta i omogućava komunikaciju unutar manjinske zajednice, a drugi jezik doprinosi integraciji u širu sredinu (Bugarski 2005: 87-88). U tom slučaju možemo govoriti o jeziku kao medijumu preko koga se može ispoljiti varijabilnost identiteta – u zavisnosti od situacije, pripadnici manjinske

zajednice imaju izbor kojim će se jezikom služiti (Pavlović 2003: 342-344). Mirjana Pavlović, koja se u svom istraživanju posvetila „simbolima stvarnog i zamišljenog zajedništva ili različitosti” u slučaju srpske nacionalne manjine u Temišvaru, navodi da najčešći uzrok prikrivanja etničkog identiteta jeste što osoba veruje da će na taj način unaprediti svoj društveni položaj (Pavlović 2003: 345). I ispitanici Jadranke Đorđević Crnobrnje (koja se bavila proučavanjem jezika kao jednog od simbola etničkog identiteta manjinske zajednice Goranaca u Beogradu), smatraju da najveći problem „odumiranja” našinskog/goranskog govora u novije vreme jeste što je smanjena njegova upotreba u privatnoj sferi, ali isto tako, kao odgovore na pitanje zašto se on ne koristi na javnim mestima čak ni u situacijama koje formalno ne zahtevaju upotrebu većinskog, srpskog jezika, najčešće su navodili bezbednost u društvu, izbegavanje neprijatnosti, a neki i pristojnost (Đorđević Crnobrnja 2014: 105-110).

Kada se većinski jezik, koji je zvanični jezik nacije, smatra „prestižnijim” u odnosu na jezik manjine, kod pripadnika manjinske zajednice se razvija svest o tome šta je poželjno jezičko ponašanje u različitim govornim situacijama (Petroj 2010: 5), i zato je posebno interesantna funkcionalna diferencijacija dvaju jezika, npr. upotreba jednog jezika u domenu porodice i prijatelja, a drugog u domenu obrazovanja/profesije (Filipović 2009: 98-102). Međutim, jezik manjinske zajednice, tačnije njegova lokalna varijanta, ne dovodi se u hijerarhijski položaj samo sa većinskim jezikom lokalne zajednice. Kada je reč o maternjem jeziku govornika sa statusom nacionalne manjine – varijanta tog jezika koja se podučava u školama i, uopšte, koristi u manjinskim institucijama, jeste standardna varijanta matične zemlje nacionalne manjine, dok je u svakodnevnoj upotrebi zastupljena lokalna, izmenjena varijanta, te se one upoređuju, i to nepovoljno po lokalnu varijantu (Hodges 2016: 57). Još jedna posledica diferencijacije jezičkih varijeteta, jeste da je u slučaju manjinskih zajednica teško definisati šta se uopšte podrazumeva pod njihovim maternjim jezikom (Hodges 2016: 61).

Građu sam prikupila uz pomoć polustrukturiranih intervjua rađenih od marta do juna 2017. godine u Staroj Pazovi, sa osmoro ispitanika i ispitanica. Pitanja koja su se javljala u intervjuima ticala su se toga šta oni sami smatraju relevantnim karakteristikama za određivanje etničkog identiteta, kao i za razlikovanje u odnosu na druge etničke grupe, te ujedno šta ih deli, a šta spaja sa drugim etnicitetima, ali i sa drugim članovima sopstvene etničke grupe.

Opis građe

Kako bih saznala više o shvatanju etničkog identiteta unutar slovačke manjinske zajednice u Staroj Pazovi, razgovarala sam sa osmoro ljudi koji, „manje ili više”, sebe smatraju Slovacima/Slovakinjama. Ispitanike i ispitanice nisam birala prema unapred određenom kriterijumu, već su to osobe koje sam od ranije poznavala: neki/neke (u daljem tekstu neke) od njih su starosti 30-50 godina, dok su ostali bili adolescenti. Pored toga, troje je

odraslo u etnički homogenoj, a petoro u etnički heterogenoj porodici, što se, međutim, nije pokazalo kao odlučujući faktor pri formiranju etničkog identiteta, ali svakako predstavlja važan kriterijum kada je reč o maternjem jeziku.

Govoreći o jeziku kojim se služe, moji ispitanici i ispitanice (u daljem tekstu ispitanice) su ga navodile kao „pazovački slovački”, kako nazivaju lokalnu varijantu standardnog slovačkog jezika. Kada govore o pazovačkom, opisuju ga kao iskvaren i loš dijalekat slovačkog jezika, sa previše srpskih reči, ali i nekim posrbljenim gramatičkim konstrukcijama. To je jezik kojim govore kako u krugu porodice (sa roditeljima, ili jednim od njih u slučaju mešovitih brakova, ili drugim članovima), tako i sa prijateljima i poznanicima u Staroj Pazovi. Standardni slovački jezik, na kom se održava nastava u Osnovnoj školi „Janko Čmelik” u tom gradu, ne koristi se u svakodnevnom životu. Isticale su da je „neprirodno” razgovarati sa ljudima na tom jeziku, tj. standardnom dijalektu, ili kako oni kažu na „pravilnom” slovačkom, jer to nije jezik njihove svakodnevice.

Takođe, govornice su da uče svoju decu (ili da bi ih učili) i srpski i slovački jezik, navodeći da je jako važno znati oba jezika, i ne daju prednost nijednom od njih; kao što je i većina samih ispitanica učila oba jezika istovremeno, odmalena. Iako navode da su im oba jezika ravnopravna, ukoliko se radi o slovačkom etnički homogenom braku (te i porodici), gde svi članovi podjednako dobro govore i srpski i slovački jezik – razgovara se na slovačkom jer, kako same kažu, samim tim što se neko deklariše kao Slovak, podrazumeva se da će sa svojom porodicom govoriti na maternjem, slovačkom jeziku. Takođe, kada je reč o upotrebi dvaju jezika, kažu da imaju jako „čudan” i „neprirodan” osećaj kada govore na srpskom sa ljudima koji znaju slovački (npr. kada su u društvu i Srbi i Slovaci). Jedan ispitanik je rekao da ako želi da se distancira od nekoga (npr. nekih ljudi koje ne poznaje, ali zna da su Slovaci – u javnim ustanovama i slično) obratiće se toj osobi na srpskom. Na pitanje koji jezik smatraju maternjim, odgovori su bili raznovrsni: neke su odlučno odgovarale da su im oba jezika maternja, neke da im je samo slovački, dok neke nisu uopšte razmišljale o tome. Sve su se složile da se niko ne može izjasniti kao Slovak/Slovakinja (u daljem tekstu Slovakinja) ako bar malo ne govori slovački – naglašavajući da se u Staroj Pazovi jezik čak poistovećuje sa etničkim identitetom, što govori o velikom udelu jezika u formiranju identiteta i načinu na koji se shvata pripadnost etničkoj zajednici – na osnovu kojih kriterijuma će osoba biti prepoznata kao Slovakinja. Navodile su primere porodica sa uobičajenim slovačkim prezimenima, ali u kojima se već nekoliko generacija ne govori slovački jezik, pa su, kako kažu, te porodice izgubile slovački identitet. Za te porodice su sa osudom govornice da su se „posrpile” i da je sramota ne učiti dete da govori svojim jezikom. Takođe, rekly su da se religiji ne pridaje mnogo značaja kao karakteristikama koja ih razdvaja od Srkinja. Jedan od razloga je, kako su neke navele, opadanje broja religioznih ljudi u Srbiji uopšte, a drugi je to što one nisu iste vere ni kao Slovakinke u Slovačkoj, koje su većinom katolkinje, a u Staroj Pazovi protestantkinje.

Pored razlika u jeziku, moje ispitanice su govorile i o razlikama u mentalitetu kao jednoj od bitnih karakteristika po kojima se razlikuju Slovakinja u Slovačkoj i Slovakinja u Staroj Pazovi. Kako kažu, staropazovačke Slovakinja su „poprimile balkanski mentalitet”, i opisuju svoje „slovačke kuće” kao gostoprимljive i tople, one koje čuvaju tradiciju – kao pomalo konzervativne. Za ljude u Slovačkoj kažu da su previše prozapadno orijentisani i ne mare mnogo za Slovakinja u Vojvodini; neke su koristile izraze kao što su „zastranjivanje” (npr. razlike u izgledu i ponašanju muškaraca u Srbiji i u Slovačkoj – muškarce u Slovačkoj jedan ispitanik je okarakterisao kao „feminizirane” i „pederaste”), „usvajanje zapadnjačkih fazona”, „dodvoravanje Zapadu mentalitetom, ponašanjem i uređenjem države”. Sve su se složile da ih u Slovačkoj ne gledaju kao na svoje sunarodnice; neke su smatrale da je to u redu, i da one i ne mogu biti jednake jer postoji previše razlika među njima (npr. u jeziku, mentalitetu) – i ne doživljavaju to kao ponižavanje, dok su druge govorile da ih „one gore” (kako su neke nazivale Slovakinja u Slovačkoj) gledaju sa potcenjivanjem – kako kažu – isto kao i ostale „Balkanke”. Same staropazovačke Slovakinja donekle vide sebe kao Balkanke, jer prema njihovim rečima, one jesu srpskog (balkanskog) mentaliteta, ali Balkanom smatraju samo Srbiju južno od Save i Dunava. Kako kažu, mentalitet vojvođanskih Slovakinja se vremenom menjao, a najveći uticaj su imali, kako su neke rekle, „treći kolonijalni dolasci” devedesetih godina prošlog veka. Pored toga, neke ispitanice veliki broj srpskih doseljenika sa teritorija van Vojvodine („dodoša”) dovode u vezu i sa intenzivnijom asimilacijom Slovakinja u Staroj Pazovi.

Većina mojih ispitanica je pohađala osnovnu školu u kojoj se nastava odvijala na slovačkom jeziku, što je bila odluka njihovih roditelja. Oni su, kako kažu, svakako razmišljali o kasnijem uklapanju i navikavanju na nastavu na srpskom jeziku u srednjoj školi (u Staroj Pazovi ne postoji slovačka srednja škola), ali je primarno pri odluci bilo to što su smatrali da deca treba da nauče književni slovački jezik. Sve ispitanice su rekle da im nije nimalo žao što su išle u slovačku školu, i to ne samo zbog savladavanja jezika i poštovanja tradicije, već su neke navodile i bolje uslove za rad koje ta škola ima (bolje opremljene učionice, i sl.), a razlog je manji broj učenika, kao i, prema njihovim rečima, donacije Evropske Unije. Ove ispitanice nisu pokazale razumevanje za roditelje koji upisuju svoju decu u srpske škole, i navode da je to u Staroj Pazovi sve češća pojava, koja vodi ka asimilaciji slovačke nacionalne manjine. One smatraju da se neki ljudi previše opterećuju time da li će im se deca uklopiti kasnije u srednjoj školi, jer one same nisu imale nikakvih problema s jezikom pri tom prelazu. U vezi sa tim, većina ispitanica osuđuje roditelje koji ne uče svoju decu slovački, bilo da se radi o čisto slovačkom ili mešovitom paru, jer učenje jezika vide kao način očuvanja tradicije i kao doprinos slovačkoj zajednici. Smatraju da su to veliki problemi slovačke manjine u Staroj Pazovi, ali to nije jedina stvar na koju se žale. Govorile su mi da sve veći broj mladih odlazi u Slovačku, uglavnom iz ekonomskih razloga, i smatraju da je to uzrok sve manjeg broja dece u slovačkoj školi, za koju veruju da neće još dugo opstati kao „slovačka”, jer je već formirano jedno srpsko odeljenje.

Neke osobe sa kojima sam razgovarala, i koje odlaze na studije u Slovačku, rekle su da u Staroj Pazovi trpe prekorne poglede zbog toga, jer većina ljudi ovde kaže da ne žele da beže i da će ostati po svaku cenu. One koje ostaju, i same su rekle da osuđuju one koje odlaze. Isticale su da im je upravo to najžalije kada čuju – da neko/neka od pripadnika/pripadnica slovačke zajednice odlazi iz Stare Pazove, neke su ih čak nazvale izdajnicima/izdajnicama. Asimilacija Slovačkinja u Staroj Pazovi, jeste tema koju su moje ispitanice najličnije shvatale i za koju su mi naglašavale da imaju potrebu da o njoj govore. Na osnovu direktnog osuđivanja drugih Slovačkinja zbog sve manjeg broja Slovačkinja, i sve manjeg broja onih Slovačkinja koje govore slovačkim jezikom – zaključujemo da se same staropazovačke Slovačkinje dele među sobom – na one „istinske” i „verne” Slovačkinje koje znaju slovački jezik i uče (ili bi učile) svoju decu da ga govore, i upisuju ih u slovačku osnovnu školu – i one koje to ne rade, te se smatraju manje Slovačkinjama.

Sve ispitanice su se složile da je Srbija njihova zemlja, da one nemaju drugu, a što se tiče konkretno Stare Pazove, napominju da su upravo Slovačkinje te koje su prve naselile tu teritoriju, i da su tokom određenog perioda Srbi predstavljali manjinu, te one sebe smatraju autohtonim stanovništvom te teritorije. Ono što sam primetila, jeste da su mlađe ispitanice češće govorile o nemogućnosti da se izjasne samo kao Slovačkinje ili samo kao Srkinje, i to bez obzira na etničku homogenost/heterogenost porodice u kojoj odrastaju – dok je većina starijih ispitanica (ne sve) pokazala jasnije definisano viđenje svoje etničke pripadnosti. Jedan ispitanik je čak, donekle u šali, rekao da smatra sebe Srboslovakom. Ono što za njih znači biti Slovačkinja u Staroj Pazovi, jeste što, prema njihovim rečima, to znači imati bogatiji život – „sve imaš duplo, znaš dva jezika, slaviš dva Božića, dva Uskrsa”. Govoreći o svom osećaju etničke pripadnosti u zavisnosti od društvenog konteksta, navodile su sledeće: U Staroj Pazovi – one su Slovačkinje, u Srbiji uopšte – Vojvođanke, dok u Slovačkoj – one koje su bile tamo – kažu da imaju snažniji osećaj pripadnosti „dolnozemskim” Slovačkinjama, a ujedno i Balkankama i Srkinjama.

Analiza građe i diskusija

Kako bi se izbegle diskriminišuće kategorizacije, etničke grupe moraju biti opisane iz perspektive njenih članova, a ne preko kriterijuma koji su ustanovljeni definicijom da je etnička grupa, između ostalog, biološki samoobnovljiva grupa čiji članovi dele fundamentalne kulturne karakteristike (Leach prema Barth 1969: 27). Činjenica je da te kulturne karakteristike nisu zajedničke svim članovima jedne etničke grupe (jezik, religija, itd.) – te ni etničke granice ne mogu biti jasno definisane. Kao što Bart navodi, pripadnici jedne etničke grupe koji su teritorijano razdvojeni, stiču različite kulturne karakteristike zavisno od društvenih obrazaca po kojima žive u datom okruženju (Bart 1969: 11) – iz razgovora sa svojim ispitanicima i ispitanicama, saznala sam da pripadnici slovačke nacionalne manjine u Staroj Pazovi dele određene kulturne karakteristike kako sa Slovacima, iz svoje matične zemlje, kao svojim sunarodnicima, tako i sa Srbima kao

svojim najbližim okruženjem – te se zavisno od etničke grupe u odnosu na koju percipiraju sopstvenu, razlikuje i njihovo shvatanje svog etničkog identiteta.

Staropazovački Slovaci u odnosu na Srbe

Kako bismo uopšte govorili o dvema različitim etničkim grupama, moramo imati svest o razlikama koje ih dele – kako Eriksen navodi, osnov razumevanja etniciteta je upravo u razlici između „nas” i „njih” (Eriksen 2010: 33-4). Etnicitet zahteva svest o granicama između onih koji jesu i onih koji nisu članovi grupe, koliko god te granice bile neodređene i promenljive (Schermerhorn 1996: 17-18), te sam i ja želela da saznam šta je ono što deli srpsko i slovačko stanovništvo u Staroj Pazovi prema mišljenju mojih ispitanika i ispitanica. Kako su svi navodili, najznačajnija karakteristika koju mogu navesti kao različitu, jeste jezik (što ne znači da većina njih ne govori podjednako dobro i srpski jezik). Mnoge moje ispitanice su navele da i srpski jezik smatraju svojim maternjim jezikom, s tim što se slovačkim služe u krugu porodice i prijatelja, kao i sa drugima u okviru manjinske zajednice, dok srpski govore sa onima koji ne znaju slovački jezik – sa Srbima. Kao što Bugarski objašnjava – manjinski jezik se koristi unutar zajednice, i pored komunikacijskog, ima i simbolički značaj, dok se većinski jezik upotrebljava radi integracije u širu sredinu (Bugarski 2005: 87-88). Na osnovu razgovora sam zaključila da moje ispitanice podjednako vrednuju srpski i slovački jezik – nijedan ne smatraju „prestižnijim” ili prihvatljivijim. Upravo zbog toga, zaključci koje izvodi Jadranka Đorđević Crnobrnja u upotrebi manjinskog jezika na osnovu sopstvenih istraživanja, ne mogu se primeniti na sve slučajeve. Ona navodi da se pripadnici etničke grupe Goranaca u Beogradu na javnim mestima služe srpskim jezikom kako bi prikrili svoj etnički identitet iz različitih razloga (Crnobrnja 2014: 108-111). Moje ispitanice su govorile da nemaju osećaj da se u njihovom okruženju jedan jezik smatra poželjnijim od drugog, niti misle da bi upotreba srpskog jezika na javnim mestima (i onda kada nije neophodno) unapredila njihov društveni položaj, te uviđamo da upotreba jezika od strane pripadnika nacionalne manjine/etničke grupe zavisi od toga koliko se određena grupa oseća prihvaćeno u datoj sredini.

Ne samo da većina ispitanica potpuno tečno govori srpski jezik, već neke od njih, kao što sam već pomenula, govore o tome da i srpski donekle mogu smatrati svojim maternjim jezikom. Prema Mirjani Pavlović, kada je reč o nacionalnoj manjini, njeni pripadnici vremenom mogu steći i osećaj pripadnosti etničkoj grupi sa kojom su u kontaktu (Pavlović 2003: 344-347) – što se pokazalo kao tačno i na primeru nekih od mojih ispitanica. Naime, neke od starijih ispitanica (oko 40 godina), bilo iz etnički homogene ili heterogene porodice, imali su jasnu predstavu o tome kojoj etničkoj grupi pripadaju. Jedna ispitanica je rekla:

„Ja se ne osećam podeljeno. Znam da sam Slovakinja, ne mogu da biram. Tako sam se rodila”. Dok su druge ispitanice, one mlađe (period adolescencije), takođe bez obzira na etničku homogenost porodice, isticale

da ne mogu u potpunosti da se postave u samo jednu grupu – samo slovačku ili samo srpsku. Jedan od ispitanika, koji je – da napomenem – iz etnički homogene slovačke porodice, izjavio je da se oseća kao *Srboslovak*. Ovo tumačim kao izraz otpora isključivosti koju zahtevaju pojmovi identiteta i etniciteta – oni prikrivaju dvosmislenost koja je prisutna pri prožimanju dveju različitih kultura; to je upravo ono što Brubejker i Kuper problematizuju u vezi sa definisanjem ovih pojmova (Brubejker i Kuper 2003: 441). Od pojedinca se u društvu očekuje da se izjasni o svom etničkom identitetu, ili kako Eriksen govori, da „uzme” jedan etnički identitet, kao da je moguće ustanoviti jasnu granicu između dveju etničkih grupa, kao i pripadnost jednoj odnosno drugoj etničkoj grupi i ustanoviti gde se završava jedna, a gde počinje druga (Eriksen 2010: 76-78). Kao posledica toga, javlja se potreba za uspostavljanjem kriterijuma kojim bi se odredio nečiji identitet: ono što moje ispitanice koji govore slovačkim jezikom smatraju važnim uslovom da bi se neko izjasnio kao Slovak/inja, jeste sposobnost sporazumevanja na slovačkom jeziku. Evo šta su na tu temu rekli neki od ispitanika:

„Sad u Pazovi imaš ljude mojih godina [18] koji su kao čisti Slovaci, ono, sa tipičnim slovačkim prezimenom, a ne pričaju slovački. I sad, on kad bude imao dete, ni to dete neće znati slovački, i tu automatski gubi identitet Slovaka, samo mu ostaje prezime – oni nisu Slovaci, jer niko od njih ne zna slovački, to mi kažemo da su se vremenom posrpčili”;

„Na neko od ranijih pitanja sam već pomenuo da se izjašnjavam kao Slovak. To, bez govora sopstvenog jezika ne bi bilo moguće, ne možete se deklarirati kao Slovak, kao Mađar, ili šta god, ako niste u stanju da govorite na tom jeziku”.

Iz ovakvih narativa, ne zaključujemo samo na koji način se Slovaci u Staroj Pazovi razlikuju od Srba, već uviđamo i hijerarhizovanost unutar same slovačke zajednice – ko se smatra „boljim” i „gorim” Slovakom, što ću analizirati u daljem tekstu.

Staropazovački Slovaci u odnosu na Slovake u Slovačkoj

Kada govorimo o etničkom identitetu Slovaka iz Stare Pazove, kao pripadnika nacionalne manjine, nije dovoljno samo posmatrati njihov odnos sa Srbima, već i njihovo shvatanje sopstvenog etniciteta kada se porede sa drugim Slovacima.

S obzirom na činjenicu da su Slovaci u Slovačkoj većinom katolici, a u Staroj Pazovi protestanti, može se govoriti o religiji kao karakteristici koja ih razdvaja. Sintija Enloe (1996: 197-202) govori o tome da verska raznolikost ne mora nužno podrazumevati slabljenje osećaja za etnički identitet pripadnika verski heterogenih etničkih grupa, niti je njihov etnički identitet manje „stvaran” od etničkog identiteta verski homogenih, što se može dovesti u vezu i sa pričom mojih ispitanica. Većina njih ne pridaje veliki značaj verskoj podeli kako u odnosu na Srbe, tako ni u odnosu na Slovake u Slovačkoj. S obzirom na to da je samo jedan ispitanik rekao da veruje da ih

je religija donekle razdvojila od sunarodnika, veću pažnju sam posvetila tome kako govore o drugim, za njih značajnijim razlikama.

Kao što sam već pomenula, kada su pripadnici iste etničke grupe teritorijalno odvojeni i u dugotrajnom kontaktu sa različitim lokalnim kulturama, posledica je kulturno udaljšavanje unutar same etničke grupe, te se etničke granice ne moraju poklapati sa kulturnim (Barth 1969: 11). Kako su Slovaci naselili Staru Pazovu pre više od dva veka, nesporno je da sada žive u različitim društvenim okolnostima od Slovaka u Slovačkoj. Kako etničke grupe ne mogu postojati i razvijati se izolovano jedne od drugih (Eriksen 2010: 33-35), staropazovački Slovaci su usvojili neke kulturne karakteristike Srba.

„Oni nas ne prihvataju kao sebi ravne Slovake, nikad nas nisu prihvatili. (...) Oni na nas gledaju isto kao i na sve vas ovde, onako ponižavajuće, kao stoku. Mi ovde smo primili balkanski mentalitet, a oni kao neki srednjoevropski.”

„Slovaci iz Slovačke nas ne doživljavaju kao sunarodnike... ali i ne možemo mi očekivati da nas gledaju kao da smo u potpunosti 'njihovi', mada, ne vidim u tome ništa loše, kao da nas neko potcenjuje ili nešto slično.”

Bez obzira na razlike u mišljenju nekih ispitanica o tome kako ih vide Slovaci u Slovačkoj, ono što je zajedničko – jeste to što svi smatraju da određene razlike zasigurno postoje. Ako bismo identitet definisali kao „akterov doživljaj neke kategorije/uloge/veze, udvojen s javnom predstavom tog doživljaja” (Tili, prema Brubejker i Kuper 2003: 423), u ovom slučaju bi se moglo reći da staropazovački Slovaci zaista imaju i „balkanski identitet”, jer ne samo da govore o tome da ih Slovaci iz Slovačke doživljavaju kao Balkance, već i sami vide sebe kao takve. Oni ističu da im je važan njihov identitet „dolnozemskih” Slovaka i Vojvođana.

Na ovome se još jednom pokazuje da je etnicitet samo vid društvenog odnosa, i da njegovo konstruisanje zavisi od svake pojedinačne interakcije (Hodges 2016: 75) – konstruisanje etniciteta staropazovačkih Slovaka pokazalo se kao varijabilno zavisno od toga da li posmatraju sebe u odnosu na Srbe ili u odnosu na Slovake iz svoje matične zemlje.

„Kad odem tamo, osećam se manje Slovakom nego kad sam ovde. Ovde u Pazovi ti si pravi Slovak.”

Staropazovački Slovaci i odnos prema jeziku

Govoreći o razlici između slovačkog jezika u Staroj Pazovi i slovačkog jezika u Slovačkoj, moje ispitanice su često koristili izraze „naš” i „njihov jezik”, pri tom opisujući jezik kojim govore, odnosno lokalnu varijantu tog jezika kao „iskvarenu” i „lošu”, jer postoji previše srbizama, kao i drugih pozajmljenica. Lokalna varijanta manjinskog jezika se funkcionalno ne upoređuje samo sa većinskim jezikom, u ovom slučaju srpskim (o čemu sam već govorila), već i sa standardnom varijantom jezika matične zemlje pri čemu se umanjuje vrednost lokalne varijante (Hodges 2016: 56-57).

Pitanje koje se otvara kao posledica podele naš-njihov jezik, jeste šta staropazovački Slovaci zapravo podrazumevaju pod „svojim” jezikom:

„Kada u Srbiji pričam slovački onda se osećam kao da pričam svoj maternji jezik, a kad u Slovačkoj pričam srpski – tada osećam kao da mi je to maternji jezik.”

„A kad odeš tamo, ne osećaš se kao u svojoj državi, pošto oni pričaju tim drugačijim jezikom.”

„Čim ja ne mogu da se opustim tamo i slobodno pričam, pa i ne pripadam baš skroz tamo...”

Način na koji moje ispitanice govore o distinkciji srpski–slovački jezik i distinkciji standardna–lokalna varijanta slovačkog, pokazuje da, ne samo da postoji varijabilnost etniciteta, zavisno od aktera etničke interakcije, već da je, u vezi sa tim, i shvatanje pojma maternjeg jezika podjednako varijabilno.

Staropazovački Slovaci u odnosu na sopstvenu etničku zajednicu

Kako sam već opisala na koji način staropazovački Slovaci razlikuju sebe od Srba i ostalih Slovaka, u ovom delu ću nastojati da objasnim na osnovu čega se stvaraju podele unutar same slovačke zajednice u Staroj Pazovi.

Ono na šta je većina mojih ispitanica posebno kivna i o čemu su same izrazile potrebu da govore – jeste ono što smatraju najvećim problemom slovačke manjinske zajednice, a to je činjenica da sve manje Slovaka uči svoju decu slovački jezik, i sve više njih upisuje decu u srpske škole, a da stvar bude još gora, kako kažu, sve više ljudi, posebno mladih, odlazi u Slovačku da studira i radi („izdajnici roda svoga”). Način na koji su moje ispitanice govorile o ovim Slovacima, pokazuje da se na osnovu toga u koliko meri pojedinci teže očuvanju slovačke tradicije – u vidu učenja jezika i ostalih pomenutih praksi – može ponovo govoriti o Eriksenovoj podeli „mi” i „oni” (Eriksen, 2010), iako ovde čak i nije fokus na etnicitetu, već je reč o podeli unutar same slovačke zajednice na osnovu njihove svesti o pripadnosti jednoj „podgrupi”. Ovo pokazuje da se Eriksenov koncept shvatanja etničkih relacija preko podele „mi” i „oni” može proširiti na druge odnose nezavisno od etničke pripadnosti, to jest podele unutar same etničke zajednice na „bolje (nas)” i „gore (njih)”.

One sagovornice koji su mi implicitno govorile o razlikama među Slovacima u Staroj Pazovi, su upravo one koji sebe smatraju „pravim” Slovacima na osnovu toga što govore slovački, uče (ili bi učile) svoju decu slovački i upisale su ih (ili bi ih upisale) u slovačku školu, i ne planiraju da odu iz Srbije – a one su i činile većinu mojih ispitanica. S druge strane, one ispitanice koje ne govore slovački (i/ili nisu išli u slovačku školu, ili idu u Slovačku) i koje ostali ne bi okarakterisali kao prave, istinske ili verne Slovačkinje, nisu pominjale da se osećaju manje Slovačkinjama od ostalih iz bilo kog razloga, te one i nemaju svest o ovakvoj podeli.

Zaključak

U svom radu sam se bavila antropološkom analizom percipiranja etničkog identiteta od strane pripadnika slovačke nacionalne manjine u Staroj Pazovi. Ukazala sam na varijabilnost etniciteta, a ujedno i problematizovala shvatanje etniciteta kao jasno definisane kategorije, oslanjajući se na Eriksenov koncept etniciteta i Bartov koncept etničkih granica, kao i neke sociolingvističke pristupe autora koji su se bavili višejezičnošću i etnicitetom.

Svi moji ispitanici i ispitanice su vrlo rado pristali na razgovor o temi koja me je zanimala, a mnogi su moj poziv videli i kao priliku da iskažu svoje nezadovoljstvo zbog nedovoljno razvijene svesti o očuvanju tradicije kada je reč o drugim Slovacima u Staroj Pazovi. Analizom građe zaključila sam da se shvatanje etničkog identiteta mojih ispitanika i ispitanica formira zavisno od toga da li interaguju sa Srbima ili sa Slovacima u Slovačkoj, što potvrđuje Eriksenovu teoriju da etnicitet ne može postojati izolovano, već samo u kontaktu dveju grupa. Pored toga, pokazala sam da se distinkcija „mi“ i „oni“, kojom Eriksen definiše etnicitet, može proširiti i na podele unutar same manjinske zajednice – u ovom slučaju kako na podele Slovaka u Staroj Pazovi, tako i u Vojvodini uopšte. Uvidevši da jezik za njih ima veliki značaj, zaključila sam da se zajedno sa načinom na koji shvataju svoj etnički identitet, menja i njihovo shvatanje onoga što smatraju svojim maternjim jezikom. Takođe, jezik vide kao najvažniji kriterijum za distinkciju kako u odnosu na druge etnicitete, tako i na Slovake u Slovačkoj, i druge Slovake u Vojvodini. To sam dovela u vezu sa Bartovim i Eriksenovim konceptom varijabilnosti etniciteta: zaključila sam da se promenom percipiranja etničkog identiteta zavisno od situacije, ujedno menja i percipiranje pojedinačnih kulturnih karakteristika koje se smatraju relevantnim za njegovo formiranje.

Literatura

- Brubejker R., Kuper F. 2003. S onu stranu „identiteta”. *Reč*, 69: 405-451
- Barth F. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bugarški R. 2005. Jezik i manjine. U *Jezik i kultura* (ur. Ivan Čolović), Beograd: Biblioteka XX vek, str. 79-90.
- Đorđević Crnobrnja J. 2014. „A zboriš našinski?” – o upotrebi goranskog govora u Beogradu. *Antropologija*, 14 (2): 101.
- Enloe C. 1996. Religion and Ethnicity. U *Ethnicity* (ur. John Hutchinson i Anthony D. Smith). New York: Oxford University Press, str. 197-202.
- Eriksen T. H. 2010. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press

- Filipović J. 2009. *Moć reči: Ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević
- Hodges A. 2016. Standardizacija hrvatskog jezika i stvaranje nacionaliziranih političkih subjekata kroz jezik? Pogled iz očista društvenih i humanističkih znanosti. Sveučilište u Rijeci: Centar za napredne studije – jugoistočna Europa (CAS SEE). *Etnološka tribina* 39, vol. 46, 2016. str. 3-45
- Pavlović M. 2003. Etnički identitet Srba u Temišvaru. U *Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba* (ur. Dragana Radojičić). Beograd: Posebna izdanja Etnografskog instituta SANU, str. 339-348.
- Petroj V. A. 2010. New Colloquial Speech Emerging Through Romanian and Serbian Code-Switching: A Sociolinguistic Approach. Novi Sad: University of Novi Sad
- Schermerhorn R. 1996. Ethnicity and Minority Groups. U *Ethnicity* (ur. J. Hutchinson i A. D. Smith). New York: Oxford University Press, str. 17-18.

Katarina Kostić

What Separates Us from Others: Defining Ethnic Identity and Ethnic Distance on the Example of Slovaks from Stara Pazova

The paper deals with the understanding of ethnicity as a clearly defined category, relying on the Eriksen's concept of ethnicity and Bart's concept of ethnic borders, as well as sociolinguistic approaches of authors who have written about multilingualism and ethnicity. In order to indicate the variability of ethnicity, the paper describes in which ways the Slovaks from Stara Pazova perceive their ethnic identity in contact with other ethnicities – with Serbians, when in contact with Slovaks from Slovakia, and also within their own community in Stara Pazova. The research data for the analysis was collected through semi-structured interviews conducted from March to June 2017 in Stara Pazova, with eight respondents.

